

Українська освіта за рубежом: способи себепредставлення та ширення українського у світі

Ukrainian education abroad: self-expression manner and spread of Ukrainian in the world

Проаналізовано роль української освіти за рубежом як важливого чинника себепредставлення українців та ширення українського у світі.

Ключові слова: українська освіта за рубежом, себепредставлення, українськість.

The role of Ukrainian education abroad as Ukrainians self-expression important factor and spread of Ukrainian in the world were analyzed.

Keywords: Ukrainian studies, distribution of Ukrainian, Ukrainian feature.

Досліджуючи проблеми культурно-історичного досвіду українства, ми зосередили свою увагу на освітній сфері, оскільки саме через систему освіти, передовсім національної, відбувається засвоєння культурних цінностей, збереження і передача майбутнім поколінням досвіду попередніх поколінь. За твердженнями дослідників, навіть у сучасному глобалізованому світі система цінностей залишається одним із визначальних чинників збереження національної ідентичності. Зокрема, С. Кримський, характеризуючи світовий цивілізаційний процес, говорить про його багатоповерховість, де інтеграційні процеси (глобалізація, різноманітні інститути) – це «верхній (у сенсі пізнішого часу його появи, а не у сенсі фундаментальності) поверх світової спільноти». Охоплюючи, головним чином, сферу виробництва, економіки, комунікацій, науки, він не є абсолютним щодо культури, в якій, за твердженням науковця, залишається «фундаментальна диференціація людства». Таким чином, попри наростання глобалізації, «диференціація культур Заходу, Сходу, Півночі та Півдня» лише поглиблюється. Отже, цілком логічним, як нам видається, є висновок С. Кримського про те, що «за всієї необхідності включення до світової спільноти, врахування інтеграційних процесів в економіці та виробництві найважливішим засобом збереження національної самоідентифікації є розвиток

культури. Бо саме культура розвиває особистість людини, формує людей, нові покоління. І в напрямі саме культури проходить головна магістраль національної ідентифікації. Звичайно, велике значення має державний чинник – національний суверенітет, національна політика, але ці питання наразі починають поступатися культурним процесам» [1, 4].

Принагідно варто згадати, що належність до нації визначається спільною суспільно-культурною моделлю, яка охоплює такі елементи, як культура (у найширшому сенсі цього слова), релігія, історія, мова, життєвий простір, усвідомлення спільності і належності до спільноти, соціальна та політична організованість тощо. Як уже зазначалося вище, одним із основних способів передачі і засвоєння культурно-історичного досвіду спільноти є освіта, оскільки саме через процеси освіти суспільство підтримує своє існування, а відтак «соціалізація» його громадян здійснюється шляхом «засвоєння визначених освітньою системою форм публічного знання, включаючи цінності та норми» [3, 43].

Власне на цьому наголошують й такі теоретики націєтворення як Е. Гелнер та Е. Хобсбаум, констатуючи, що освіта була головним механізмом, який сприяв появі сучасних західних цивілізацій. Так Е. Гелнер, зокрема, доводив, що утвердження національної колективної ідентичності й, зрештою, об'єднання розрізнених етнічних і класових груп у єдине ціле є головною функцією школи, бо саме через систему загальної стандартизованої освіти досягається ефект соціокультурного та політичного гомогенного суспільства, котрим є сучасна нація – держава західного типу [4, 84–86]. У цьому контексті освіта, на переконання Е. Сміта, не менш потрібна для «добра національної спільноти, як і для добра індивіда», оскільки метою освітньо-виховної системи всіх національних держав є формування громадянина, здатного відтворити національні імперативи і готового посвятити себе «служінню суспільства» [5, 125–126].

Отже, можемо констатувати: рівень і якість національної системи освіти визначають розвиток особистості як носія знань, а відтак і активного учасника

суспільних процесів. На сучасному етапі національні інтереси України потребують державної підтримки збереження української ідентичності, і то не лише власних громадян, але й мільйонів українців зарубіжжя, які, як зазначено в Національній концепції співпраці із закордонними українцями, є «невід'ємною частиною світової української спільноти» [6, 53].

Маємо акцентувати увагу на тому, що тепер кожна країна, яка має діаспору за кордоном, не тільки декларує, а й робить її певним інструментом своєї політики. Не є виключенням і Україна, яку, поза всякими сумнівами, можна зарахувати до країн з найчисленнішою діаспорою. Нині число іноземних громадян українського походження, які постійно проживають за межами України, за даними офіційних переписів населення та підрахунками українських організацій, церков, відповідних інституцій науково-дослідного спрямування, а також імміграційних служб, становить від 16 до 20 млн осіб. Закордонні українці розселені майже у ста країнах світу. Більш ніж у 60 державах нині діють їхні громадські об'єднання. Лише Світовий конгрес українців (СКУ), який є найбільшою організацією міжнародного характеру, об'єднує близько 300 громадських інституцій майже в 30 країнах [6, 3].

Аналіз досвіду створення освітніх осередків в середовищі українських емігрантів переконливо свідчить про усвідомлення ними значущості освіти для майбутніх поколінь та її ролі для національної ідентифікації. Для українців, розпорошених по всьому світу, життєво важливим завданням стало збереження рідної мови. Перша і частково друга хвиля переселень з українських земель на Захід диктувалися соціально-економічними причинами і тому, відповідно, мали заробітчанський характер. Саме в цей час, період до Першої світової війни, були закладені підвалини організованого культурно-громадського життя західної української діаспори загалом і українського шкільництва, зокрема. Відбувався цей процес шляхом «становлення організаційної мережі і формування чіткої національної ідентичності» [7, 122]. Перші «Просвіти» й Українські доми, що поставали в місцях поселення українців на кошти, пожертвовані ними самими, зробили свою справу, адже в основі їхньої

діяльності було пробудження почуття національної свідомості, власної національно-культурної окремішності й значущості.

Українські рідні школи, «просвітні» товариства, курси українознавства з моменту їх появи у країнах поселення українців були не лише осередками освіти, але й вели також значну культурно-просвітницьку діяльність як серед своїх земляків, так і в іншонаціональному середовищі. З цією метою при них створюються співацько-драматичні, театральні, музичні гуртки, студії декоративно-ужиткового мистецтва, хори, спортивні клуби тощо. Тобто, українська культура, по-суті, почала виявляти себе з часу, коли до Нового світу приїхали перші іммігранти з України у 70-х – 80-х рр. XIX ст. Таким чином, українські громади у країнах проживання діяли як самоорганізована спільнота.

Діяльність українських наукових та освітніх закладів як вищої так і середньої ланки на еміграції мала всеукраїнське значення, оскільки забезпечувала реалізацію завдань, які не могли бути вирішені на українських землях. По-перше, представлення світові здобутків української культури, яке здійснювалося через безпосередні контакти з європейськими та північноамериканськими науково-освітніми й культурними осередками, що, в свою чергу, сприяло піднесенню української освіти та науки до світового рівня. Водночас, тим самим здійснювалося інституційне відстоювання права українців на утвердження в світовому освітньому та науковому просторі. Роздумуючи над цією проблемою, Михайло Ветухів, перший президент Української Вільної Академії Наук (УВАН) у США, наголошував: «Українська культура і наука повинні дати свою вкладку до світової науки, світової культури, бо лише тоді українці будуть належно оцінені. Світова культура повинна реально відчувати, побачити, увібрати в себе досягнення української культури» [8, 262]. Саме таке завдання – доносити досягнення української науки і культури до світової спільноти поставили перед собою наукові сили УВАН і НТШ. По-друге, підготовка та виховання нових кадрів інтелектуальних працівників, які, як на чужині, так і в ріднім краю, розвивали б українську науку, освіту, інженерно-технічну думку та мистецтво, поповнюючи тим самим культурні набутки

українського народу.

Активізація українського життя на еміграції в період між двома світовими війнами була викликана прибуттям з України до країн поселення українських громад свідомих одиниць – учасників Української революції 1917 – 1921 рр. Візьмемо кілька прикладів. Так, у 1928 році до Буенос-Айресу приїздить нова група емігрантів, переважно наддніпрянців, які виїхали з України під кінець Першої світової війни як вояки Української Армії. Після кількох років перебування в Чехії, в Празі, вони емігрували в Аргентину, спричинивши «пожвавлення громадського життя в Буенос-Айресі» [10, 21] – згадувала одна із засновниць і активних діячок Товариства «Просвіта» та недільної школи в Беріссо й Буенос-Айресі Тетяна Михайлівська-Цимбал.

Серед цієї когорти «пражан» був і відомий український графік, митець, громадський діяч Віктор Цимбал. Навчаючись у Київській гімназії імені Кирило-Мефодіївського Братства, яку закінчив уже за доби УНР, брав активну участь у визвольній боротьбі, належачи до студентського Куреня, а пізніше до Старшинської Спільної Школи. З 1920 р. – на еміграції, спочатку в Польщі (табір інтернованих у Каліші), а з 1923 р. – у Празі, де одночасно студіює в Українській Студії Пластичного мистецтва та Високій Мистецько-промисловій школі. У 1928 р. виїжджає до Аргентини, де закладає власну графічну майстерню і мистецьку школу, активно включається в громадську працю в Буенос-Айресі: фінансує та утримує рідну школу у Валентін Альсіна (передмістя Буенос-Айреса), безкоштовно оформлює майже всі українські видання в Аргентині (календарі «Просвіти», «Українське слово», «Плуг і меч», «Сонечко», «Наш клич», «Історія України» М. Аркаса та ін.) [10, 88 – 92].

Через усе життя гордо проніс свою українськість й відомий український художник Петро Мегик. Здобувши середню освіту в 1920 р. у Кам'янець-Подільську на стипендію, призначену урядом УНР, вступає до Академії Мистецтв у Варшаві, яку успішно завершує 1925 р. з дипломом «учителя рисунків» для технічних шкіл. Під час навчання в Академії Мистецтв разом з П. Андрусівим, В. Васьківським, О. Мариняк, Н. Хасевичем, М. Щербаком

зорганізовує Український Мистецький Гурток «Спокій», обирається його головою. Після Другої світової війни емігрує до США, де з 1952 р. очолює навчальну Українську Мистецьку Студію, через яку перейшли сотні виставок, починаючи від річних студентських – до показу праць українських митців зі світовою славою таких, як С. Борачок, Г. Крук, М. Осінчук, Л. Гуцалюк, Я. Гніздовський, Л. Молодожанин (Лео Мол), Р. Жук, М. Барвінчак, В. Васьківський, С. Литвиненко та ін. Засновник і редактор журналу «Нотатки з Мистецтва», член НТШ та УВАН П. Мегик завжди пам'ятав, що стипендія, яку він отримав від української держави у короткий час її існування, дала йому можливість не лише здобути освіту, але й віднайти своє місце в житті: «Я дістав стипендію в сумі 300 карбованців від української держави. Держава перестала існувати, тому цей довг я буду сплачувати працею над культурою свого народу до кінця мого життя» [11, 178].

Простежуючи життєво-творчий шлях багатьох громадських, науково-освітніх, культурних діячів української еміграції, стає помітною важлива закономірність – освіта й виховання, отримані в рідній українській школі на Батьківщині, або ж пізніше – в українських освітніх закладах на еміграції, заклали міцний підмурок свідомого українця-патріота, який, перебуваючи у різних країнах світу, через усе своє життя проніс любов до України, всіма можливими і доступними засобами зберігав свою українськість як таку, словом і ділом продовжував служити рідному краю, не чекаючи за це матеріальних винагород – з вірою у відновлення Української держави.

Віддаючи належне діяльності українських емігрантів, створених ними наукових, освітніх, мистецьких інституцій у добу першої та другої еміграційних хвиль, маємо говорити про їх принципову значущість для сьогодення: адже йдеться, головню, про безпосереднє увіходження української культури у світову.

Варто зазначити, що особливо вагомими в галузі української освіти є здобутки канадських українців, які наполегливою боротьбою уже в третю добу еміграції (під час Другої світової війни та по її закінченні) змогли розв'язати одне з найважливіших питань української освіти – українську мову було

впроваджено в державні школи Канади.

Новий поштовх до розвитку українського шкільництва та українських наукових осередків надала, проголошена в 1970-х рр. урядом Канади, політика багатокультурності. Концепцію цієї політики розробив український мовознавець, історик Ярослав-Богдан Рудницький. Будучи членом федеральної Королівської Комісії з питань двомовності й двокультурності у Канаді (1963 – 1971), він відстоював ідею багатомовної Канади з двома офіційними та багатьма регіональними мовами. Зокрема, у тих західних провінціях країни, де українці складають біля 10% населення, Я. Рудницький пропонував запровадити українську мову як провінційну чи регіональну. У 1963 році на розгляд канадського парламенту її представив сенатор українського походження П. Юзик. Активну участь у русі багатокультурності брали також українські науково-освітні діячі, викладачі канадських університетів: Я. Славутич, Й. Войцехівський, К. Біда, П. Воробій, В. Кисилевський, В. Буйняк та ін. [12, 160–165].

Сьогодні в цій країні діють понад 100 загальноосвітніх двомовних шкіл, 7 університетських кафедр, де вивчаються українознавчі предмети. Отже, можемо стверджувати, що в сучасній канадській державі реально функціонують елементи цілісної системи української освіти, яка стала можливою завдяки цілеспрямованій роботі етнічної громади та підтримки на державному рівні.

У світлі асиміляційних процесів закордонні українці – прихильники оптимального етнічного збереження, вбачають перспективи у світських інституціях та діяльності освітніх установ (школи українознавства, молодіжні організації, культурні, мистецькі, наукові заходи). Активно діють осередки української культури в Едмонтоні, Саскатуні, Вінніпезі й Торонто. Велику культурно-просвітницьку діяльність проводять музеї української культури міст Саскатун, Торонто, Вінніпег, Український архів-музей в Едмонтоні. Потужну науково-освітню роботу проводить Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті, відкритий 1976 року. При Інституті діє найбільший у західному світі український методичний кабінет – «Осередок

ресурсів», де зберігаються педагогічні та дидактичні матеріали з різних країн світу. Від 1982 р. Інститут влаштовує щорічні літні курси для вчителів української мови.

З метою підтримки освітньої діяльності навчальних українських канадських студій, що неможлива без вагомого наукового забезпечення, примноження та поширення знань про Україну й українців у Канаді і світі засновуються українознавчі науково-дослідні інституції – центри, програми, проекти при канадських університетах. Серед них, крім вищезгаданого інституту, кафедра українських студій при Торонтському університеті (1980); Центр українських студій при Манітобському університеті (1981); кафедра української культури та етнографії імені Гуцуляків при Альбертському університеті (1989); кафедра українознавства при університеті Оттави (1993); Центр дослідження української спадщини при Саскачеванському університеті (1999); Програма вивчення України імені Петра Яцика (започаткована 2001 р.) при Торонтському університеті. Сприятиме вивченню та популяризації знань про українців зарубіжжя як невід’ємну складову українського етносу і новий (2007 р.) Проект досліджень української діаспори, що здійснюватиметься в рамках Українсько-канадської програми Канадського інституту українських студій на кошти засновників Вічного фонду для підтримки досліджень української діаспори, відомих меценатів – Петра і Доріс Кулів [13].

Важливим чинником національної ідентичності та ефективним засобом підтримки українського у світі на сучасному етапі розвитку шкільництва в українському зарубіжжі залишаються школи українознавства, які набули поширення, особливо в США, після Другої світової війни. Вивчення в цих школах таких предметів як українська мова, література, історія, географія, культура, забезпечує підтримку традицій, культурних і духовних надбань українського народу в українських громадах за рубежом та дає можливість виховувати українську діаспорну молодь в усвідомленні власної національної ідентичності. Переконливі докази життєздатності шкіл українознавства сьогодні і на майбутнє були отримані нами з Інтернет-інтерв’ю із Алексом

(Олександром) Даніком, 1970 року народження, громадянином США, українцем за походженням. Поділившись спогадами про навчання в суботній школі українознавства м. Пассек (штат Нью Джерсі), яку відвідував від садочка – до 8-го класу, Олесь зацентрував увагу на тому, що шкільне навчання, атмосфера, яку створювали, передовсім, педагоги, залишили на все життя позитивні та приємні враження: «Було знайомство, товариство. Наші вчителі були різні, але всі вони дуже дбали про нас учнів і нашу українську мову, культуру і особливо, її підтримання за кордоном в діаспорі». Переважна більшість учнів, зусиллями вчителів та свідомих батьків, належала до Пласту або СУМУ, залучаючись таким чином до участі у громадському житті [14]. Безперечно, що вивчення української мови, історії, культури у школах українознавства стали визначальним засобом самовизначення українців, зокрема в США. Попри все, впродовж майже 60-ти років існування ці школи закінчили понад 30 тис. [15, 17] американців українського походження, а це – вагомий аргумент на користь їх подальшого розвитку та важливості у справі збереження й ширення українського у світі.

Ширенню знань про Україну й українську культуру сприяє організація різноманітних міжнародних мистецьких фестивалів, конкурсів. Серед них варто виокремити Всеросійський конкурс на краще читання поетичних творів Тараса Шевченка (започаткований 2002 р. в рамках святкування Шевченківських днів), конкурс читців «Мова солов'їна», зорганізований МОН України для учнів українського зарубіжжя, Міжнародний конкурс-фестиваль дитячої та юнацької творчості «Всі ми діти, твої Україно!», в якому у 2007 р. взяли участь 400 дітей з України та української діаспори, Міжнародний дитячо-молодіжний український фестиваль в Уфі (вперше проведений у грудні 2007 р.), щорічні Фестивалі слобідської української культури в Розсоші (Воронезька обл.) тощо [16; 17; 18; 19, 7].

Таким чином, можемо стверджувати, що школа, національна освіта в іншокультурному середовищі є не лише важливим чинником етнозбереження, який реалізується через навчання рідною мовою та виховання у національному

дусі української молоді, але й важливим способом себепредставлення і ширення українського у світі.

1. Кримський С. Як Україні зберегти свою ідентичність та одночасно не закриватися від іншого світу / Сергій Кримський // День. – 2001. – 11 жовтня.
2. Див.: Пелагеша Н. Освіта для де/конструкції ідентичності (про політичний зміст Болонського процесу) / Н. Пелагеша // Віче. – 2007. – № 13. – С. 43–45.
3. Див.: Гелнер Е. Нації та націоналізм / Ернст Гелнер // Національна ідентичність: хрестоматія [упоряд. Т. Воропай]. – Харків: Крок, 2002. – 316 с.
4. Сміт Е. Національна ідентичність / Ентоні Д. Сміт. – К.: Основи, 1994. – 223с.
5. Національна концепція співпраці із закордонними українцями // Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці». – К., 2009. – 63 с.
6. Євтух В.Б. Закордонне українство: навч. посіб. / Євтух В.Б., Трощинський В.П., Попок А.А. – К.: ВІК, 2005. – 308 с.
7. Вєтухів М. Думки про сучасні шляхи української науки // Михайло Вєтухів перший президент УВАН у США / Михайло Вєтухів. – Нью-Йорк – Київ – Львів, 2004. – 383 с.
8. Михайлівська-Цимбал Т. Спогади: Моє життя на еміграції / Тетяна Михайлівська-Цимбал. – Буенос-Айрес: Видавництво Юліана Середяка, 1984. – 184 с.
9. Андрусів П. Мистецтво – найміцніша зброя: статті, промови й огляди / Петро Андрусів. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка, 1987. – 455 с. – (Бібліотека українознавства; т. 57).
10. Славутич Яр. У вирі багато культурності: спогади учасника / Яр Славутич. – Едмонтон: Славута, 1988. – 224 с.
11. Пётр и Дорис Кули основали вечный фонд для поддержки исследований украинской диаспоры // <http://www.zlagona.ru/article.php?id=974>.

12. Internet-інтерв'ю з Алексом (Олександром) Даніком (США), проведене автором 28 березня 2008 р. (текст знаходиться у автора).
13. Твардовський П. Всеамериканська українська вчительська конференція 17 – 19 червня 2005 р. / Петро Твардовський // Рідна школа. – 2005. – № 142. – С. 15 – 18.
14. Інформація Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України щодо співпраці із закордонними українцями в 2006 – 2007 рр. // Поточний архів МОН України. – 2007. – Арк. 1.
15. Найденко Л. Лелеки закінчили навчальний рік // <http://kobza.com.ua/content/view/1917/41/>.
16. Товариству «Перевесло» 15 років // <http://kobza.com.ua/content/view/801/50/>
17. Мельник Л. Фінал конкурсу на краще читання поетичних творів Тараса Шевченка / Людмила Мельник // Український дім. – 2007. – Число 26.

Стаття Українська освіта за рубежом: способи себепредставлення та ширення українського // Українознавчий альманах. Випуск 2. – К., 2010. – С. 79 – 82.